

SIPOS ANDRÁS

KÍSÉRLETEK BUDAPEST I. VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI KÜLFÖLDI KÖLCSÖNEINEK RENDEZÉSÉRE 1919–1922

„A főváros zálogban.” „Budapest sorsdöntő napjai. A francia kölcsön katasztrófába döntheti a fővárost.” „A főváros pénzügyi összeomlás előtt”¹ Ilyen és hasonló címekkel találkoztak az amúgy is borzolt idegzetű újságolvasók 1922 novemberében, amikor francia megbízottak érkeztek a város világháború előtti kölcsöneinek rendezésével kapcsolatos tárgyalásokra. A probléma hordereje ekkor tudatosult a közvélemény számára, és egyúttal szélesebb, ijesztő dimenziót is kapott. Az emberek ugyanezekben a napokban sokat olvashattak az európai politika homlokterébe kerülő jótételei problémákról (melyek 1923 januárjában a Ruhr-vidék francia–belga megszállásához vezettek). A hírek nyomán már adott volt a közvélekedés, hogy egy vesztes ország számára kiszámíthatatlan következményekkel járhat, ha megpróbál szembehelyezkedni a franciák anyagi követeléseivel.

A Magyarság, Milotay István lapja így riogatta olvasóit: „Ahogy a megszorult keresztény magyar középosztály bútorait, párnáit, főzőedényeit, fehérneműit hordja zálogba és vagyonmentő vásárra, hogy pusztá életét megválthassa, úgy követelik a francia hitelezők Budapesttől háztartásának berendezéseit: a gázgyárat, a vízvezeték, a fürdőit, talán utcáiról a kövezetet s háztetőiről a zsindelet is zálogba, üzleti kihasználásra [...] az egész francia Shylock-pörben talán az a letragikusabb, hogy mindazok az adósságok, melyeket most a keresztény rendszernek prezentálnak, a régi jó demokrata-liberális gazdálkodás gyermekei, [...] amely íme, hibáival hetedízigen bosszút áll azokon, akiket a sors a főváros élére állít [...] Ó, élénken emlékszünk a Potemkin-városfejlesztés módszereire és erkölcsőire, melyeknek szegény Budapest évtizedeken át kísérleti médiuma volt, a klikk-gazdálkodás feneketlen léhaságára, amely, miközben szakadatlanul épített, mert szakadatlanul keresni akart, alapjaiban ásta alá a főváros egész anyagi jövődjét.”² Wolff Károly, a Keresztény Községi Párt elnöke, a városháza politikai vezére a párt értekezletén hasonló szellemben intézett kirohanást a „régirezsim” ellen, megtoldva azzal a váddal, hogy a beruházási célra felvett kölcsönöket nem

1 Magyarság, 1922. november 18. 1. p.; Fővárosi Hírlap, 1922. november 22. 3. p.; Pesti Hírlap, 1922. november 30. 1. p.

2 Magyarság, 1922. november 18. 1. p.

mind erre fordították, hanem a deficités pazarló gazdálkodás miatt folyó kiadásokra herdálták el.

A mérsékelt liberális, Wolff városi rendszerével élesen szemben álló Fővárosi Hírlap szerint „a legszomorúbb dátumok egyike” lesz Budapest történetében, amikor december 14-én Párizsban folytatni kell az eredmény nélkül megszakadt budapesti tárgyalásokat. „A francia követelések mindenkit megdermesztenek, segedelem azonban más nincs velük szemben, minthogy bölcs, okos, szakértő, tapasztalt és diplomatikus érzékkel rendelkező férfiakat küldjenek harcba. Ehelyett nem történik egyéb, minthogy a mai többség lehetetlen és átlátszóan naív argumentumokkal vádakat kovácsol a régi rezsim ellen [...]”³.

A Pesti Hírlap a Keresztény Községi Párt felelősségét emelte ki a várható monumentális terhek miatt, mivel a „nem fizetünk” álláspontjára helyezkedve elzárkózott a kérdés rendezésétől akkor, amikor azt a korona drámai romlása előtt még meg lehetett volna tenni, gyűlölködő politikájával Magyarország ellen izgatta a nyugati közvéleményt, és szemfényvesztő deficitmentes költségvetést fogadott el, oly módon, hogy abban a kölcsönök valóságos terheit figyelmen kívül hagyta. Abból a tényből, hogy a pénzügyminiszter is részt vett a franciákkal folyó tárgyalásokon, levonta a következtetést, hogy az ügy már a kormány számára is súlyos gondot jelent, de az készül arra, hogy „a kommün utáni közhangulatnak azt a még mindig meglévő súlyos terhét is likvidálja, amit a községi párt engesztelhetetlen, de célra nem vezethető politikája jelent [...] azt sem fogja megengedni, hogy néhány fanatikus városi politikus megingassa Magyarország pénzügyi egyensúlyát.”⁴

Az 1922. novemberi tárgyalások csak egyik első állomását jelentették annak a „hosszú menetelésnek” amelynek végén 1925 augusztusában Ostende-ben megszületett a kölcsönök végleges rendezését célzó egyezmény a külföldi hitelezőkkel.⁵ A város gazdálkodásában ez az egyezmény jelentette a háború által teremtett rendkívüli állapotok elhúzódó felszámolásának egyik legfontosabb mozzanatát, a normális békegazdálkodásra való áttérés előfeltételét.

3 Fővárosi Hírlap, 1922. november 22. 1. p.

4 Pesti Hírlap, 1922. november 19. 2. p.

5 *Sipos András*: Ostende-i napló. Budapest székesfőváros és a külföldi hitelezők tárgyalásai 1925-ben. In: *Fons* 9. (2002) 1–3. sz. 399–432. p.

A kölcsönök

A világháborút megelőző években Bárczy István polgármester irányításával végrehajtott nagyszabású városfejlesztési program külföldi hitelekre alapozódott. 1909 májusában a közgyűlés 270 millió korona kölcsön igénybe vételét határozta el a következő 10–15 év beruházásaira. A beruházásokat távlatilag is elsősorban kölcsönpénzekből kívánták megvalósítani, ami megkövetelte a főváros által kibocsátott kötvények iránti olyan széles körű és tartós kereslet biztosítását, ami a hazai tőkepiacon elérhetetlennek mutatkozott.

A fővárosnak ekkor sikerült első ízben külföldi pénzcsoportokat megnyernie hosszú lejáratú törlesztéses kölcsön folyósítására. A hazai nagybankok monopóliumának megtörése a város hiteligényének kielégítésében és a közvetlen összeköttetés megteremtése a vezető nemzetközi pénzpiacokkal a Bárczy féle városvezetés komoly sikere volt. A 270 milliós program első részleteként, 1910 januárjában a londoni Lloyds Bank és a Neumann, Luebeck & Co. 2 millió £ (=font) (48 millió korona) névértékű kölcsön folyósítását vállalta, ami a város számára — a kibocsátási árfolyamvesztés és a költségek leszámításával — 43,5 millió korona tényleges bevételt jelentett. A későbbi tárgyalások folyamán ezt röviden „angol kölcsönként” emlegették.

1911 áprilisában fogadta el a főváros, négy vezető francia pénzintézet — a Banque de Paris, a Société Générale, a Crédit Lyonnais és a Comptoir National d'Escompte — 100 millió korona (105 millió frank) kölcsönre szóló ajánlatát. A szindikátusba budapesti nagybankokat is bevontak, melyek a kölcsön 48%-át vállalták. E mögött valójában színlelt szerződés állt, mely a francia tőzsdei adó csökkentését célozta. A magyar bankok ténylegesen nem vettek részt a kölcsönben. A kötvények értékének 30,9%-át Franciaországban, 22%-át Belgiumban, 46,7%-át pedig Svájcban bocsátották piacra a francia bankok ottani fiókjain és ügynökségein keresztül. A „francia kölcsön” valós bevétele 90,1 millió koronát tett ki.

Az 1909-ben indított kölcsönprogram lezárásaként 1914 márciusában a berlini Dresdner Bankkal kötött szerződést a főváros minden korábbi meghaladó, 158 millió korona névértékű kötvénykölcsön kibocsátásáról annak érdekében, hogy ennek révén 136 millió korona effektív bevételhez jusson. 8 millió korona névértékű kötvényt a főváros kezelése alatt álló alapok és alapítványok kaptak, magyar bankok 12,2 milliót vettek át. Azaz 137,8 millió korona névértékű kötvény került külföldi pénzpiacra, ebből — az eredeti kibocsátás szerint — a Dresdner Bank 98,7 millióval, a londoni Morgan, Grenfell & Co. 24 millióval, a bázeli Schweizerischer Bankverein 5,3 millióval, az Amsterdamsche Bank 3 millióval, a Banque de Bruxelles 6,8 millióval részesedett. A „német kölcsön” tiszta hozadéka

végül 133,8 millió korona volt a főváros számára, azaz a három külföldi kölcsön összesen 267,4 millió korona tényleges bevételt jelentett.

A kölcsönprogram alapja az a számítás volt, hogy az ennek révén eszközölt beruházások jórészt pénzügyileg is gyümölcsözőek lesznek, és maguk fogják fedezni a törlesztő terhek nagy részét, a fejlesztések tovább gyűrűző hatása pedig a bevételek további emelkedésében is jelentkezni fog, így a fokozott eladósodás a lakosság egyetlen csoportjára sem fog újabb terheket hárítani. A békeidők viszonyai között ez megalapozottnak tűnt, és az eredmények is igazolni látszottak az elgondolást. Noha a város adósságállománya 1909–1914 között háromszorosára nőtt, háztartása nemhogy megrendült volna, inkább a korábnál is stabilabb képet mutatott.

A fizetés módja tekintetében a három kölcsön konstrukciója hasonló volt: a kamatot félévenként a kötvényekhez csatolt kamatszelvevényekre fizették ki, a törlesztés pedig a törlesztési tervben meghatározott számú kötvény kisorsolása útján történt. A sorsolásokat a kamat esedékességének napján tartották, és a kisorsolt kötvényeket a következő félévi kamatedékesség napjától lehetett névértéken beváltani, ekkor ezeknek a kamatozása megszűnt. Az angol és a francia kölcsönök kamata évi 4%, a német kölcsöné 4,5% volt. A három kölcsön törlesztési és kamatszolgálata mintegy évi 13,5 millió aranykoronát igényelt.⁶

Az angol és a francia kölcsönt a főváros a világháború kitöréséig, a német kölcsönt pedig 1919 januárjáig törlesztette. A fizetési tilalom 1921 májusáig állt fenn.⁷ A valutában esedékes kötelezettségeket a költségvetésben a mindenkori árfolyamnak megfelelő koronaértéken irányozták elő és tartalékolták. A kölcsönök felvételekor, az aranyalapú valuta, a stabil árfolyamok korában senki nem gondolt

-
- 6 *Gárdonyi Albert*: A főváros kölcsönügyeire vonatkozó okmányok gyűjteménye. I. kötet. Külföldi kölcsönök. Budapest, 1923. (*Gárdonyi*, 1923.) ; *Csupor József*: Budapest székesfőváros kölcsönei. In: *Közgazdasági Szemle* 48. (1924) 337–358. p.; *Sipos András*: Várospolitikai és városigazgatás Budapesten. Budapest, 1996. 130–146. p.; *Uő*: Városgazdálkodás és községesítési politika Budapesten. In: *Történelmi Szemle* 38. (1996) 2–3. 252–260. p.
 - 7 A háború kitörése után megtiltották az ellenséges államokba irányuló kifizetéseket. 1914. október 26-án a 7808/1914. M. E. rendelet alapján a kereskedelmi miniszter 78.133/1914. IV. sz. rendelete tiltotta meg a fővárosnak, hogy a francia kölcsönből eredő tartozásait francia állampolgárok részére kifizesse. November 9-én a 8286/1914. M. E. rendelet már általános fizetési tilalmat léptetett életbe Nagy-Britanniával és Franciaországgal szemben, majd ez fokozatosan valamennyi ellenséges államra alkalmazást nyert. A német kölcsön törlesztésének beszüntetése a tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosának 1919. március 29-i 6. P. N. sz. és április 15-i 18. P. N. sz. rendelkezésein alapult. Ld. *Gárdonyi*, 1923. 121–123., 129–131., 212–215., 309–315. p.; *Homolyai Rezső*: A főváros pénzügyei 1919–1931. Budapest, 1934. (Statistikai Közlemények, 66. 2. sz.) (*Homolyai*, 1934.) 6–7., 46., 58., 67–68., 76–77. p.

olyan feltételek rögzítésére, melyek akár a hitelezőt, akár az adóst védték volna az értékarányok szélsőséges eltolódása esetére. A korona árfolyamának zuhanása horribilis összeggé duzzasztotta a békeidőben észszerű és elviselhető mértékűnek látszó tartozásokat. A békeszerződés hatályba lépéséig, 1921. július 26-ig felgyülemlett hátralékot 1922 áprilisában (az április 20-i devizaárfolyamok szerint) közel 6 milliárd koronában mutatták ki,⁸ miközben a költségvetés teljes kiadási előirányzata erre az évre másfél milliárd korona (az infláció folytán a zárszámadási eredmény már 3,2 milliárd korona) volt. Aranykorona-értékben 1925-ben csak az angol, francia és belga kötvénybirtokosokkal szembeni háborús hátralékot közel 24,8 millióra becsülték.⁹ A folyamatos törlesztő- és kamatszolgálat felvételéhez még a hátralék figyelmen kívül hagyásával is szükséges évi 13 millió aranykorona pedig 1921–1922-ben önmagában is jóval meghaladta a városi háztartás éves kiadásait.¹⁰ Mivel ilyen körülmények között a fizetési tilalom lejártával sem merülhetett fel a törlesztések megkezdése, ez az összeg is évről évre a hátralékot gyarapította.

A hátralékok jogi helyzet és a lehetséges következmények szempontjából két részre oszlottak. A békeszerződés hatályba lépéséig (1921. július 26.) az ellenséges államok polgárainak meg nem fizetett adósságokról a trianoni béke X. részének 231. cikke rendelkezett. Ennek értelmében ezekért az állam szavatolt, és kölcsönös államközi elszámolás (klíring) útján kellett rendezni. Erre a feladatra 9.110/1921. M. E. sz. rendelet 1921 októberében felállította Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalt, mely a Pénzügyminisztérium keretében működött. A hivatal feldolgozta az ellenséges államok hasonló hivatalaihoz a hitelezők részéről érkező igénybejelentéseket, és az elismert tartozást kötelese volt a másik állam hivatala javára haladéktalanul jóváírni. A hivatalok közötti kölcsönös jóváírások után maradó különbözetet háromhavonként kellett készpénzben megfizetni.¹¹ A tartozást, az eredeti szerződéstől függetlenül, az érdekelt antant-állam pénznemében kellett kiegyenlíteni, a háború előtti árfolyamnak megfelelően. A hitelező saját országá-

8 Fővárosi Közlöny (= FK) 1922. 53. sz. (dec. 1.) II. Melléklet 11. p.

9 MNL OL (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) K 269 (=Pénzügyminisztérium. Áll- talános iratok) 344. cs. 360. tétel. PM Elnökség 6258/1925.

10 Az éves költségvetési kiadások számított aranykorona-értéke 1921-ben 10,2 millió, 1922-ben 11,4 millió, 1923-ban 21,6 millió, 1924-ben 49,1 millió, 1925-ben 89,3 millió. *Homolyai*, 1934. 32. p.

11 Valójában ez Magyarország egyoldalú fizetési kötelezettségét jelentette, mert a győztes államok terhére mutakozó különbözet visszatartható volt ezen államoknak vagy polgáraiknak a „háborúból kifolyólag járó összegek teljes kifizetéséig”. (Békeszerződés X. rész, III. cím, 231. cikk, Függelék 11. §)

nak kiegyenlítő hivatalától kapta meg járandóságát, és az adós hivatal feladata volt, hogy a tényleges adóstól behajtsa.¹² Ezek a rendelkezések a fővárosra is vonatkoztak mint adósra. Az 1921. július 26. után esedékes követelések viszont bármikor és teljes összegben perelhetők és behajthatók voltak.

Ettől kezdve a városvezetés feje fölött Damoklész kardjaként függött a fenyegetés: a hitelezők zár alá vétetik, majd lefoglalják a főváros vagyonát, közüzemét, vállalatait. A főváros számára a megegyezés hasonló jelentőséggel bírt, mint az ország szempontjából az államháztartás szanálása a népszövetségi kölcsön révén és a jóvátétel kérdésének ezzel összefüggő rendezése. Addig nem lehetett szó szilárd alapokon nyugvó költségvetés készítéséről, ameddig bizonytalan volt, hogy a következő évekre milyen nagyságrendű törlesztési terhekkel kell számolni. Megállapodás nélkül a város nem minősült hitelképesnek a nemzetközi pénzpiacon, márpedig az újabb beruházási programokat újabb hosszú lejáratú kölcsönökre kívánták alapozni. A kérdés további függőben tartása azonban gúzsba kötötte a fővárost a saját erőből végrehajtható fejlesztések terén is. Joggal számíthatott arra, hogy „minden egyes újabb tárgyalásnál mindaz, ami a főváros mai siralmas helyzetének némi megjavítása érdekében történik, a mi terhünkre fog íratni, mint olyan kiadás, amely a főváros teljesítőképességét és a lakosság fizetőképességét jelenti.”¹³ Hasonló okból nehéz volt megkezdni a lakosság terheinek mérséklését, mivel a hitelezők igény tartottak arra, hogy a város, szükségleteinek a végletekig történő megszorításával is, elsősorban az ő kielégítésükről gondoskodjon. „Minden egyéb dolgunkat ehhez a kérdéshez kell mérnünk” — állapította meg Folkusházy Lajos alpolgármester, a város „pénzügyminisztere” már 1922 januárjában.¹⁴

12 Az 1923:XXVIII. tc. értelmében az adósnak tíz félévi részletben kellett tartozását az állam javára megtérítenie.

13 BFL (= Budapest Főváros Levéltára) IV.1403.s. (= Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága. Kölcsönügyi albizottság jegyzőkönyvei 1921–1927) IX. kötet, 1925. július 8., 8. p. (Éber Antal).

14 Uo. I. kötet. 1922. január 14. Annak ellenére, hogy a húszas évek első felének várospolitikája kulcskérdéséről van szó, a várostörténeti irodalom eddig csak érintőlegesen tárgyalta, illetve figyelmen kívül hagyta, az egyetlen kivétel *Gergely Jenő: A Keresztény Községi (Wolff) Párt (1920–1939)*. Budapest, 2010. 129–130. p.

A tárgyalások felvétele

A hitelezőkkel való alkudozás megkezdése azért is különösen fontos mozzanat, mert a városvezetés címére intézett ellenzéki bírálatok egyik leghangsúlyosabb eleme az volt, hogy annak hibájából már a kapcsolatfelvétel súlyos késedelmet szenvedett, és ezáltal került a város abba a helyzetbe, hogy az időközben elszabaduló infláció következtében nem tudott elfogadható ajánlatot tenni.

A felszaporodott hátralékok ügyében a város vezetői jóval a békeszerződés aláírása előtt érintkezésbe léptek a kormány illetékeseivel. Első ízben 1920 októberében tárgyaltak Korányi Frigyes pénzügyminiszterrel, aki közölte, hogy a rendezés az állam külföldi tartozásaival együtt és azzal azonos feltételek mellett történik majd. Ugyanezt erősítette meg 1920 decemberében hivatalba lépő utóda, Hegedűs Loránt is hozzátéve, hogy Walko Lajos államtitkár már folytatja a győztes államok illetékeseivel e kérdésben a tárgyalásokat.

Ezek a megbeszélések 1921 januárjában vezettek egyezmény megkötéséhez Franciaországgal a háború előttről származó nem állami, a békeszerződés értelmében klíring útján rendezendő tartozásokról, ez azonban a francia jóváhagyás elhúzódása miatt csak a következő évben emelkedhetett törvényerőre. 1921 decemberében született meg az egyezés Nagy-Britanniával.¹⁵ Ettől teljesen eltérő szabályozást igényeltek az államadósságok, melyeket először meg kellett osztani az utódállamok között. A főváros kölcsönei, a kormány ígérete ellenére, a magyar–francia és a magyar–brit egyezmények keretében, a magánadósságokkal estek azonos elbírálás alá. Mindkét megállapodás enyhítéseket jelentett a békeszerződésnek a klíring-eljárásra vonatkozó szigorú rendelkezéseivel szemben, melyek lényegében azonnali és teljes fizetésre kötelezték volna a magyar államot a győztesek pénznemében, rá hárítva annak behajtását a tényleges adóstól. Lehetővé tették az adós és a hitelező közvetlen tárgyalását, és az ez úton elért „barátságos megegyezésekkel” rendezett tartozásokra vonatkozóan az állam mentesült a szavatosságtól. Az ezek után fennmaradó és nem koronára szóló klíring-tartozást Franciaországgal szemben öt év alatt kellett kiegyenlíteni, a három első évben annak egy-egy hetedét, a két utolsó évben pedig két-két hetedét. Angliával szemben félévenként minimum 550.000 fontot elérő fizetésre vállalt kötelezettséget az állam mindaddig, amíg ez által az összes adósságot ledolgozza. Az első kritikus évek terheinek mérséklése érdekében a két első fizetés minimumát 150.000 fontban, a következő két fizetés minimumát pedig 250.000 fontban rögzítették.

15 A klíring-tartozások rendezéséről Nagy-Britanniával kötött egyezményt az 1922:XXVI. tc., Franciaországgal az 1922:XXVIII. tc. iktatta törvénybe.

A hat első minimális fizetés mindegyike azonban 100.000 fontra, vagy az ötödik és hatodik alkalommal 90.000 fontra volt csökkenthető azokkal az összegekkel, amelyeket a magyar adósok a kiegyenlítő hivatalok által jóváhagyott egyezségek alapján közvetlenül fizetnek meg.

Az állami terhek csökkentése érdekében tehát a kormány abban vált érdekeltté, hogy a főváros lehetőleg közvetlen tárgyalások útján jusson megegyezésre hitelezőivel. Az angol egyezmény külön is kitért a fővárosi tartozásokra, kimondva, hogy ha az állami vagy a fővárosi kölcsönök hátralékai az esedékes összegek tőkésítése útján nyernek kiegyenlítést, ez alapot jelenthet a minimális részletfizetési összegek csökkentésére.¹⁶ Valószínűleg a magyar–brit egyezmény aláírását követően változott meg véglegesen a kormány álláspontja, és ezt követően nem csak a hitelezőkkel való tárgyalás feladatát kívánta áthárítani a fővárosra, hanem a létrehozandó megállapodás anyagi terheitől is mentesíteni szeretne volna az államkasszát.

A főváros vezetése nem rendelkezett információkkal ezekről a tárgyalásokról, így 1921 végéig, a kapott eligazítás szellemében, nem érezték magukat lépéskényszerben. Az első konkrét fejlemény augusztus végén történt, amikor a békeszerződések gazdasági vonatkozásainak intézésére felállított francia kormány szerv, a Magánjavak és Érdekek Hivatala budapesti képvisellete megküldte a magyar pénzügyminisztériumnak a főváros tartozásairól szóló kimutatást, melyet az felülvizsgálat végett továbbított a városházára. Miután azonban még folytak a klíring-adósságokról szóló államközi tárgyalások, hónapokig nem érkezett újabb felvilágosítás a teendőkről, miközben a békeszerződés és a francia egyezmény akkor ismert tartalma azt vetítette előre, hogy 1922-ben már bizonyos fizetéseket teljesíteni kell a hátralékok fejében. Július 26., a hadiállapot hivatalos megszűnése óta pedig a folyó kamatok és törlesztések az eredeti szerződések szerint voltak esedékesek. Csupor József pénzügyi tanácsnok kezdeményezésére végül a polgármester november 28-án bizalmas értekezletre hívta össze az illetékes főtisztviselőket és az uralkodó Keresztény Községi Párt vezetőinek legszűkebb körét.¹⁷ A kölcsönök rendezésének ügyét a továbbiakban éveken át ez a grémium tartotta kézben.¹⁸ Csupor felhívta az összegyűlteket figyelmét a város háztartását fenyegető

16 1922:XVI. tc. 12. §

17 BFL IV.1403.s. I. kötet. 1921. november 28.

18 Eleinte informális bizalmas értekezletként, 1922 májusától pedig formálisan a Pénzügyi Bizottság által kiküldött albizottságként, de ekkor is szigorúan bizalmas jelleggel működött. A főtisztviselők közül állandó tagja volt Sipőcz Jenő polgármester, Folkusházy Lajos alpolgármester, Csupor József tanácsnok és Szabó Imre tiszti főügyész. A párt részéről Wolff Károly,

veszélyekre: „Nem lehetetlen, hogy a franciák a külföldi kölcsönökből eredő terheket az egy-egy főre eső adóhoz fogják arányosítani, s ez alapon esetleg külön adó kivételét fogják követelni; számítani lehet arra, hogy ennél az arányosításnál nem fogják figyelembe venni a város gazdasági helyzetét, hanem az egy-egy főre megállapítandó adóterhet a virágzó külföldi városok (Párizs, Berlin) adójához fogják viszonyítani. További veszély a hitelezők ama törekvésében jelentkezik, hogy a városok üzemibe a követeléseik révén bekapcsolódjanak — amint ezt Bécs példájából láthatjuk. Ez a veszély különösen közlekedési vállalatunkat fenyegetheti, ha azok 1923. január hó 1-jén a főváros tulajdonába átmennek.”¹⁹ Sürgősen ki kellene használni, hogy a város bonitása a katasztrofális pénzügyi helyzet ellenére is jobb, mint a vagyona jó részét elvesztett, kiszámíthatatlan jóvátételi terhekkal fenyegetett államé, így előnyösebb megegyezésekben reménykedhet. Wolff azonban a kérdést nem tartotta aktuálisnak: „A bankok akarják csak felszínre tolni, s tendenciája a béke lebonyolítását a zsidó tőke kezére juttatni.” Szerinte egyelőre nincs egyéb teendő, mint bejelenteni a kormánynak, hogy a város igénybe akarja venni az állam segítségét, ahogy ezt — mint hangsúlyozta — a bankok is megteszik saját tartozásaikat illetően, míg a hitelezők irányában „a legszigorúbb elzárkózási politikát kell folytatni.”²⁰ Az értekezlet kompromisszumos döntést hozott: felterjesztést intéz a kormányhoz, hogy a tárgyalásokat a főváros bevonásával folytassa, ugyanakkor biztosítson szabad kezet a közvetlen egyezkedésre; lehetőség szerint érintkezésbe kell lépni a hitelezőkkel is, egyelőre csak a szándékaik kitapogatása érdekében. Az értekezlet állásfoglalásáról Sipőcz december vége felé személyesen is tájékoztatta Kállay Tibor pénzügyminisztert. A megbeszélésen jelen volt a klíring-adósságokról szóló londoni és párizsi tárgyalásokról frissiben hazaérkezett Walko Lajos is, aki felhívta a figyelmet arra, hogy Franciaországban létrejött egy kormánytámogatást élvező központi szerv a külföldi követelésekkel rendelkező befektetők képviselőire: az

Ereký Károly, Joanovich Pál, Ernszt Sándor és Platthy György vett részt. Azon túlmenően, hogy egyénileg a legnagyobb tekintélyt élvező vezetőről van szó, a feltétlen primátust élvező Wolff mellett a párt markáns áramlatait is megjelentették: Platthy a régi Szabadpolgári Pártot, Ernszt a volt néppártiakat, Joanovich az előkelő budai államhivatalnoki köröket, Ereký Friedrich István híveit, a tárgyalásokba később bekapcsolódó Csilléry András pedig a fajvédő áramlatot képviselte. A párt kialakulásáról lásd *Gergely Jenő: A Keresztény Községi (Wolff) Párt első évei*. In: Századok 142. (2008) 6. 1325–1382. p.

- 19 A villamosvasutak közszécsesítése a Wolff-párt törekvéseinek egyik sarokpontját képezte. A közgyűlés 1920 decemberében döntött arról, hogy élni fog a koncessziós szerződés értelmében 1923. január 1-vel gyakorolható megváltási jogával és ekkor átveszi a vasutakat.
- 20 BFL IV.1403.s. I. kötet 1921. november 28. 7–8. p.

Értékpapírtulajdonosok Nemzeti Egyesülete, amely tapasztalata szerint igencsak sürgeti a kezdeményezést a főváros részéről. Sőt kapott tőlük egy nem hivatalos egyezségi ajánlatot is, melynek tartalmáról csak nagy vonalakban adott tájékoztatást: tőkeengedményről vagy a frank-adósság koronacímletekre való átváltásáról hallani sem akarnak, viszont a háborús hátralékot hajlandók lennének 10–15 éves lejáratú pénztárjegyek formájában tőkésíteni, a jövőbeni fizetéseket illetően pedig a kamatokat mérsékelnék a korona árfolyamától függő lépcsőzéssel.²¹ Sipőcz ezt követően levelet intézett az említett egyesülethez, melyben közölte, hogy január közepén szeretné megbízottait tájékoztató tárgyalásokra kiküldeni, erre azonban csak január végén érkezett válasz, mely konkrét határidőt nem tűzött ki.²²

Angol részről, hasonló központi hitelezői képviselői hiányában, a kölcsönt piacra bocsátó bankok jelentkeztek.²³ 1922 január végén Londonba utazott Schöber Béla, a Pénzügyi Központ vezérigazgatója, a Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatal elnöke. Őt kereste meg Lloyds Bank, sérelmezve, hogy a főváros nem-hogy tárgyalást nem kezdeményezett, de az esedékes sorsolások ügyében felvilágosítást kérő levelekre sem válaszolt: „[...] igen sokan kérdezősködnek nálunk úgy ügyfeleink, mind mások részéről, részben a kötvények kisorsolása, részint az iránt, hogy mik a jövőben kapandó fizetések kilátásai, s ez — hogy többet ne mondjunk — idegességet és bosszúságot vált ki nálunk, mivel nem szolgálhatunk a szükséges felvilágosításokkal.” Jelezték, hogy a fővárostól várt ajánlatban megfelelő biztosítékok és zálogok felajánlását is igénylik: „a pusztá ígéret, hogy valamely jövőendő időpontban fizetni fognak pénzeket, melyeket máris fizetniök kellett volna, nem lenne ránk sem kellő hatással, sem megnyugtatóssal”.²⁴ Ha-

21 Uo. 1922. január 14.

22 BFL IV.1407.b. (= Tanácsi ügyosztályok központi irattára) 4029/1922-VI.

23 A főváros nem rendelkezett megbízható adatokkal arról, hogy az egyes kölcsönök kötvényei kiknek a kezében vannak és milyen megoszlásban, sőt arról sem, hogy mennyi van a kölcsönt nyújtó pénzügyintézetek tárcájában, és mennyi befektetők kezén. Azaz bizonyos fokig megfoghatatlan volt, hogy a főváros kinek tartozik, ami sok egyéb tényező mellett, szintén rontotta tárgyalási pozícióit. Másrészt ez állandó kételyek forrása volt a kötendő megállapodások értékét illetően, hiszen a bankokkal kötött megállapodás semmiféle kötelezettséget nem jelentett a kötvénytulajdonosokra. Ők kötvényen alapuló követelésükkel a banktól függetlenül is felléphettek. A bankokkal való megállapodás mellett szólt ugyanakkor, hogy más lehetséges tárgyalópartner nem létezett, és bízni lehetett abban, hogy az ő magatartásuk ügyfélkörükre nézve is irányadó. Azonkívül nem csak a kötvénytulajdonosok képében, hanem saját jogon is támaszthattak követelést, mert a város velük állt jogviszonyban, és mint a kölcsönszolgálat kifizetőhelyeit tartozott őket a mindenkor esedékes összeggel ellátni.

24 BFL IV.1407.b. 4030/1922-VI.

marosan írt a Dresdner Bank is, és arra figyelmeztetett, hogy noha az 1914. évi ún. német kölcsönben jelentős arányt képvisel az angol érdekeltség, erről az ő megkerülésükkel semmiféle tárgyalás nem folytatható.²⁵

A kormány megváltozott álláspontjával csak a pénzügyminiszter 1922. január 5-i leirata nyomán szembesültek a város vezetői, melyben Kállay, amellet, hogy a közvetlen tárgyalások felvételére szólított fel, azt is közölte, hogy a „rendezésnél a székesfővárosnak a saját anyagi erejére kell támaszkodnia”.²⁶ Ez teljesen felkészületlenül érte őket, miután addig egyáltalán nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a valuta-tartozás mértéke és a fővárosi költségvetés adott keretei közötti óriási szakadékot milyen ajánlattal lehetne áthidalni. Mivel világos volt, hogy az adósság jelentős részének elengedésére vagy korona-tartozássá való átalakítására csak nagyobb összeg azonnali kifizetése mellett van mód, amivel a főváros nem rendelkezett, egyetlen lehetőséget láttak: hogy „a tárgyalásokat elfogadhatatlan propozíciókkal hónapokon át hátráltassuk, miáltal számításba véve azt, hogy hogy az egyes hitelezők a nevezett érdekcsoportot²⁷ a megegyezés létrehozására fogják szorítani, talán sikerülni fog végül egy, a jelzetnél jóval előnyösebb megegyezést létesíteni.” A leginkább intranzingens álláspontot ezúttal is Wolff képviselte: az egész fizetést ki kell tolni addig, „amíg a frank ismét 95 fillér lesz”, és ha a hitelezők ebbe nem mennek bele, „kérjenek végrehajtást”. Folkusházy alpolgármester arra figyelmeztetett, hogy a hitelezők követelésük behajtása érdekében „igyekezni fognak beülni az üzemekbe. A megbízott érdekeltség befolyása ebben az esetben nem 50, de 200 évig tartana.” Maga is úgy vélte, hogy konkrét javaslaton akkor érdemes gondolkodni, ha már ismerik a hitelezők szándékait, tehát egyelőre puhatolózás céljából kell küldötteket meneszteni.²⁸

Időközben aktuálissá vált az 1922. évi költségvetés összeállítása és előterjesztése, melyben a törlesztő terhek — a korábbi években szokásos módon — csak a békebeli névleges korona-értéken szerepeltek, és ily módon a büdzsé egyensúlyban volt. Az ellenzék ezt szemfényvesztésnek minősítette, és éveken át szeméretette a Wolff-pártnak, hogy belpolitikai propagandacélból „parádés” költségvetést készít, nem törődve a város legfőbb érdekével, azzal, hogy a hitelezőket a teljes gazdasági leromlásról és a fizetéseképtelenségről kell meggyőzni. Valójában a deficitmentes költségvetés keletkezése szoros kapcsolatban állt a kölcsön ügyével. A városházi apparátus az immár másfélmilliárd papírkoronát megközelítő

25 BFL IV.1407.b. 4021/1922-VI.

26 BFL IV.1403.s. I. kötet, 1922. január 17. 1-2. p.

27 A Francia Értékpapírtulajdonosok Nemzeti Egyesületét.

28 BFL IV.1403.s. I. kötet 1922. január 17. 3. p.

főösszegű költségvetést eredetileg 61 milliós felesleggel állította össze, s jóváhagyásra a kölcsönügyi bizottság elé terjesztette.²⁹ Csupor tanácsnok éppen a küszöbön álló kölcsöntárgyalások szempontjából egyértelműen szükségesnek tartotta a felesleget, sőt felajánlotta, hogy azt akár 100 millióig is fel tudja tornászni. Szerinte a hitelezők követeléseiket nem a költségvetési eredményhez, hanem a város vagyonához fogják arányítani, a folyamatos fizetőképesség iránti bizalom viszont kedvezőbb feltételeket eredményezhet. Aggályos viszont a többlet pártpolitikai szempontból, mivel — mint elismerte — „a polgárok adózóképessége a legteljesebb mértékben igénybe vétetett”, és nehéz lesz hatásosan érvelni az ellenzék adók leszállítása iránti követeléseivel szemben. Ács Ferenc főszámvivő más véleményen volt: a külfölddel szemben az anyagi gyengeséget kell kifejezésre juttatni, ezért a bevételi előirányzatot oly mértékben kellene csökkenteni, hogy 5–10 millió korona deficit keletkezzen. Folkusházy alpolgármester is úgy vélte, hogy a várható kemény alkudozásokhoz a felesleg eltüntetése kívánatos, de ennek olyan ügyesen kell történnie, hogy a beavatottak se akadjanak a nyomára. Javaslat alapján az értekezlet úgy döntött, hogy az adók előirányzatának arányos leszállításával a költségvetés egyensúlyt mutasson.³⁰

A közgyűlés költségvetési vitájában Wolff az egész büdzsé Achilles-sarkának minősítette a külföldi kölcsönöket. Miközben a hitelezőkkel való közvetlen tárgyalások szükségességét hangoztatta, kijelentette: „hogyha az európai tőke a bolsevik Oroszországgal szemben tud koncessziókat tenni, akkor a mi külföldi kölcsöneinknél is koncessziókat kell tennie [...] mi külföldi tartozásainkat teherbírástunk arányában becsületesen teljesíteni is akarjuk: a túlzás ellen óv az a tudat, hogy itt bármiféle erőszakos intézkedés az egész békeműnek kockáztatásával járhatna.” Külön kiemelte: a közüzemeket „mi a külföldi kölcsönökkel kapcsolatban nem vagyunk hajlandók kockára tenni [...] Olyan végrehajtás, amely esetleg ezen üzemek jövedelmezőbb kihasználásával a közterheket újból fokozni akarná, eleve ki kell hogy záródjék a kombinációk minden eshetőségéből”³¹ Az ellenzék részéről Éber Antal pártonkívüli liberális városatyja, a Magyar–Olasz Bank vezérigazgatója fejtett ki ezzel ellentétes koncepciót: az üzemek városi vezetés alatt

29 Ez a tény jól mutatja az ekkor még titokban, minden testületi felhatalmazás nélkül működő szerv különleges szerepét a városigazgatásban, amit feladata és összetétele egyaránt alátámasztott: a Wolff-párt egyeduralmának végéig, a közgyűlés mandátumának 1923 végi lejártáig a városi adminisztráció egyértelműen irányadó fórumnak tekintette a gazdálkodás legfontosabb kérdéseiben.

30 BFL IV.1403.s. I. kötet, 1922. január 14.

31 FK 1922. 13. (március 14.) 596–597. p.

szükségszerűen drágán, bürokratikusán, alacsony hatékonysággal működnek. Már csak ezért is részvénytársasággá kellene őket átalakítani, és a részvények felének átengedésével lehetne megszabadulni az adósságoktól. A megtartandó 50% biztosítaná a városnak a szükséges befolyást; tekintve, hogy ezek az üzemek jórészt kölcsönökből létesültek, a javasolt lépéssel „nem hoztunk nagyobb áldozatot, mintha nem vettük volna fel a kölcsönöket és nem létesítettük volna ezeket az üzemeket.”³²

Magán az ajánlaton, amit a város küldöttei — fizetni akaró adós látszatát kelteve — magukkal vihetnének, a tanács csak március végén kezdtek érdemben dolgozni, amikor jelzést kapott, hogy a Lloyds Bank megbízottja rövidesen megérkezik. Shober Béla, a Pénzügyi Központ vezérigazgatója is bekapcsolódott a főváros bizalmas kölcsönügyi bizottságának munkájába,³³ és a megegyezés lehetséges bázisaként olyan üzemek átengedését jelölte meg, amelyek birtoklása nem létfontosságú a város számára; például a hamarosan megváltásra kerülő villamosvasút vagy a fürdők kívánatos falatok lehetnek a külföldi pénzcsoportok szemében. „Más eredményre nem igen lehet jutni, bármennyire is kutat az ember” — tette hozzá. Wolff ez ellen határozottan tiltakozott: ahhoz, hogy a villamos egy külföldi társaság számára rentábilis legyen, a 8 koronás viteldíjakat azonnal 50-re kellene emelni. „A közönség bele lenne hajtva a forradalmasításba. Előbb beletörődnek a hús árának emelésébe [...] Az entente-nek be kellene látnia, hogy a népharag fog határt szabni a teljesíthetetlen szerződések végrehajtása elé; ez az a sánc, amely mögé vissza kell majd vonulnunk. [...] A fürdőekkel együtt a budapesti ingatlanok jelentős részét is idegen kézre kellene juttatni. Ezt a tervet is fájó szívvel fogadná el, és a maga részéről ott, ahol nyilvánosan fog felszólalni, ebbe nem is fog beleegyezni. [...] Tehát taktikázás kifelé és a teljesítés elodázása. Minden rögnök megtartása és át nem engedése.” A városháza „vezérének” hangütese nyomán lényegében elfogadást nyert a „passzív rezisztenciát” kilátásba helyező magatartás, bár Szabó Imre tisztii főügyész figyelmeztetett, hogy a békeszerződés óta lejárt esedékességek azonnal perelhetők, és ezen az úton a hitelezők „a város egész vagyonára rátehetik a kezüket”.³⁴

Május 4-én a pénzügyminiszter tudatta Sipőcz-cel a francia kormány kívánóságát, miszerint a főváros lehetőleg teljes felhatalmazással bíró megbízottját vár-

32 Uo. 642–645. p.

33 Mellette hamarosan bevonták állandó tanácsadóként a „keresztény-nemzeti irányú” pénzügyzetként elfogadott Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület vezérigazgatóját, Walder Gyulát, és helyettesét, Erney Károlyt.

34 Uo. 1922. április 19. 1–9. p.

ják Párizsba egyezmény megkötésére.³⁵ A kormány ennek teljesítésére már csak azért is nagy súlyt helyezett, mert az államkassza képtelen volt eleget tenni a magyar–francia egyezményből folyó kötelezettségeknek, s a maga részéről Teleszky János volt pénzügyminisztert, az Országos Pénzügyi Tanács elnökét kérte fel a tárgyalásokon való részvételre.³⁶ A városvezetés a januárban elhatározott taktikát igyekezett követni: formálisan tárgyalni és a jó szándékot demonstráló, de a hitelezők számára nyilván elfogadhatatlan javaslatokkal húzni az időt a nemzetközi politikai és gazdasági klíma kedvező irányú megváltozásáig. Abból a feltevésből indultak ki, hogy a francia fél kemény fellépése nem egyéb, mint a magyarelles francia külpolitika megnyilvánulása, amivel szemben védelmet lehet találni Anglia térségbeli törekvéseiben, melyek számára Magyarország bázisul kínálkozik.³⁷

Csupor tanácsnok tárgyalási pozícióként azt javasolta, hogy kérjék a hátralékos tartozás 80 vagy 90%-ának elengedését, a fennmaradó 10–20%-ot pedig 5 évi részletekben törlesztenék. Ez esetben a költségvetés évi terhe elviselhető mértékű, 145 vagy 290 millió korona volna.³⁸ A fennmaradó tartozás utáni törlesztés és kamatfizetés, az eredeti feltételek mellett, az ötéves időszak lejártával kezdődne el, vagy alternatív javaslat szerint akkor, ha a korona frankkal szembeni árfolyama meghatározott mértékig emelkedik. Amennyiben a hitelezők számára a halasztás nem elfogadható, akkor a folyó esedékességek törlesztését 1923-tól az eredeti névérték 10%-ára csökkentve lehetne megkezdeni, és ez esetben az 1914–1922 között elmaradt fizetés mindig az eredeti esedékesség után 10 évvel lenne aktuális, ugyancsak 10%-ra leértékelve. A főváros angol kötvényeinek árfolyama ekkor a font-névérték 10%-a volt, a francia kötvények Párizsban a névérték 30–32%-át érték.³⁹

Wolff ezt az ajánlatot „túlságosan jónak” minősítette, s a passzív rezisztenciához már jogi bázist is ajánlott: mivel a francia kölcsön kötvényei 400 korona = 420 frankra szólnak (attól függően, hogy Budapesten vagy külföldön fizetik)

35 BFL IV.1407.b. 4032/1822-VI.

36 Fővárosi Hírlap, 1922. május 10. 5. p. Teleszky János (1868–1939) 1889-től pénzügyminiszteri ümi tisztviselő, 1912–1917 között pénzügyminiszter, 1920–1924 az Országos Pénzügyi Tanács elnöke. 1924-ben a magyar kormány fő megbízottja az ún. népszövetségi kölcsön felvételével kapcsolatos tárgyalásokon. 1927-től felsőházi tag.

37 BFL IV.1403.s. I. kötet, 1922. május 6. 31–45. p. A térséggel kapcsolatos angol–francia elmentékre ld. *Ránki György*: Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért 1919–1939. Budapest, 1981. 22–56. p.

38 1922. április 20-i árfolyammal számolva.

39 FK 1922. 53. (december 1.) II. Melléklet 10–13. p.

a város csak a korona-összegnek megfelelő franktartozást ismerjen el. A német kölcsön Németországban kibocsátott részénél, mely az eredeti kölcsönszerződés szerint 50%-ot tett ki, csak elértéktelenedett papírmárkában legyen hajlandó fizetni, így a 10%-ra redukálás az angol kölcsönre vonatkozna. Teleszky, a tapasztalt pénzügyi diplomata viszont Csupor tervéről is úgy vélte, hogy azt a partnerek bántóan kevésnek fogják találni, és csak a tárgyalási készség gyors elpárolgását idézi elő. Mivel maga is úgy foglalt állást, hogy a főváros nem tud olyan elfogadható ajánlatot tenni, amit azután teljesíteni is képes, azt ajánlotta, hogy elsősorban a város helyzetének bemutatását kell előtérbe helyezni, ennek alapján megjelölni egy összeget, amit évente erre a célra valóban szánni tud, a hitelezőkre bízva, hogy javasoljanak ehhez illeszkedő konkrét megoldást.⁴⁰ Ezek után készült el a fővárosnak a hitelezőkhöz intézett első memoranduma, melyben Budapest világháború utáni helyzetének és háztartásának részletes bemutatása után fizetési halasztást kért „addig, amíg az európai gazdasági és pénzügyi helyzetnek elodázhatatlan és méltán remélt javulása Budapest székesfővárost is abba a helyzetbe hozza, hogy fizetési kötelezettségének ezen változás folytán az akkori viszonyoknak megfelelő mértékben eleget fog tehetni.”⁴¹

Csuporra és Fock Edére, az út- és csatornaépítési ügyosztály vezetőjére várt az a kellemetlen feladat, hogy mindezt személyesen a három nagy hitelezői csoport elé tárják. Párizsban Marcel Barde-al, az Értékpapírtulajdonosok Nemzeti Egyesülete igazgatójával és Charles Alphand-al, a külügyminisztériumhoz tartozó Magánjavak és Érdekek Hivatalának elnökével tárgyaltak. Mint várható volt, ők meghatározatlan időre szóló moratóriumról hallani sem akartak. Ellenben átnyújtották egy teljesen kidolgozott „barátságos egyezmény” tervezetét,⁴² hozzátéve, hogy ehhez képest már csak kisebb részletkérdésekben lehet szó engedményről. Az 1914 óta felgyűlt hátralék teljes megfizetéséhez ragaszkodtak; azt 10 év alatt törlesztendő és ez alatt 4%-al kamatozó új kötvényadóssággá alakították volna át. A fennmaradó tőketartozás törlesztését az eredeti törlesztőterv szerint kellett volna folytatni, és engedményt csak a kamatot illetően kínáltak: a kötvényenkénti 8,40 frank helyett megelégedtek 3,15 frankkal, amíg a korona árfolyama 0,02 frank alatt van, hogy annak javulásával lépcsőzetesen emelkedve, 0,09 franknál érje el az eredeti mértéket. A magyar küldöttek egy kedvezőbb táblázatot terjesztettek elő, mely szerint 0,02 frank alatti árfolyamnál csak 1,40 frank lett volna a kamat, és a 8,40-t csak 0,12 franknál érte volna el. Erről a franciák tárgyalni sem

40 BFL IV.1403.s. I. kötet, 1922. május 6.; május 20. 23–30. p.

41 FK 1922. 53. (december 1.) 18. p.

42 FK 1923. 23. (május 18.) Melléklet 2–5. p.

voltak hajlandók, belementek viszont abba, hogy a tőkésített hátralék törlesztése kitolódjon 15 évre, és ígéretet tettek arra, hogy a város helyzetének felmérésére szeptember elején Budapestre utaznak, és ott fognak végleges megállapodást kötni. Noha ezek a feltételek is súlyosak voltak — az első 15 évben a legkedvezményesebb kamat mellett is mintegy 5,8 millió frank terhet jelentettek — némi megkönnyebbülést jelentett, hogy a korábbi rémképekkel ellentétben nem kívántak üzemeket lefoglalni, hanem megelégedtek volna valamely közjövedelem leköltésével biztosíték gyanánt.⁴³

Barátságosabb légkört tapasztaltak a város küldöttei Londonban, ahol a kölcsönt kibocsátó három bank volt a tárgyalópartner. Határozatlan időre szóló moratóriumhoz ők sem járultak hozzá, viszont nem terjesztettek elő követeléseket sem, hanem a magyarokat kérték fel konkrét javaslat tételére. Csupor, Teleszky ajánlását követve, a főváros három kölcsönének dotációjára kölcsönként évi 50–50 millió korona fix összeget ajánlott fel.⁴⁴ Noha a korona akkori kurzusa mellett ez az angoloknak mindössze 12.500 fontot jelentett volna, két bank képviselője hajlott volna az elfogadására, a Neumann & Luebeck azonban többet kívánt, így Csuporék azzal álltak fel az asztaltól, hogy ez ügyben otthon konzultációkat kell folytatniuk.⁴⁵

Különösen kényes kérdéseket érintett a berlini tárgyalás. A főváros adósságai különböző pénznemekben testesültek meg, és ezek egymáshoz viszonyított árfolyamában is komoly eltolódások történtek, teljesen felborítva az egyes hitelezői csoportok követeléseinek eredeti arányait.⁴⁶ A legnagyobb vesztesek természete-

43 BFL IV.1410.d. (= Budapest Székesfőváros Tiszti Ügyészségének iratai. Tiszti főügyészi és ügyészi irathagyatékok gyűjteménye) 20. doboz. Dr. Csupor József és Fock Ede tanácsnokok jelentése hivatalos eljárásukról a külföldi kölcsönök rendezése ügyében; BFL IV.1403.s. I. kötet, 1922. július 14. 2–16. p.

44 Ennek megvalósítását úgy képzelték, hogy a korona-összeget negyedévi részletekben egy budapesti bankban helyezik el, amely pénzügyminisztérium felhatalmazása alapján válthatja azt fontra olyan időpontban, amikor az valutáris szempontból kedvező.

45 Uo; MNL OL K 269 360. tétel 1930–135.080. 115. fol.

46 Az angol kölcsön törlesztését a szerződés kizárólag fontban írta elő, mind budapesti, mind londoni fizetés esetén. A francia kölcsönt budapesti kifizetés esetén koronában, a franciaországi, belgiumi és svájci kifizetőhelyeken francia frankban kellett törleszteni; minthogy ezek a kötvények Magyarországon ténylegesen nem kerültek forgalomba, gyakorlatilag a teljes kötelezettség frankban terhelte a várost. A frank fonthoz viszonyított árfolyama a háború előttinek kb. harmada volt ekkor.

Az 1914. évi német kölcsön címelei minden országban beválthatók voltak, ahol forgalomba kerültek, az adott ország pénznemében: tehát koronában, német márkában, fontban, svájci és belga frankban, holland forintban. A főváros ezt a kölcsönt megkísérelte két részre választani.

tesen a németek voltak. A Dresdner Bank képviselői egyenlő elbánást követeltek, amit ők úgy értelmeztek, hogy az általuk nyújtott eredeti kölcsön arányában ugyanannyi fontot vagy frankot kapjanak, mint a többiek, de nem voltak hajlandók ugyanannyi papírkoronának megfelelő papírmárkát elfogadni. Kijelentették, hogy ilyen rendezés esetén a kötvényeket a legerősebb valutájú országokba tolják át, ami ellen a főváros küldöttei óvást jelentettek be.⁴⁷

Meglehetősen vegyes poggyással tértek tehát haza, amiben az egyetlen biztató reménysugarat az angol bankok aránylag engedékeny magatartása jelentette. A városvezetés nem látott más lehetőséget, mint a további taktikázást és a hitelezők egymással szembeni kijátszását. Az út eredménye megerősítette őket néhány korábbi feltételezésükben. Mindenekelőtt abban, hogy a hitelezők különböző csoportjai között nincs érdemleges kapcsolat, a németekkel egyik sem kíván összefogni, az angolok viszont nem osztják a franciák túlzó követeléseit. Teleszky úgy értékelte: a franciák által felajánlott egyezséget nincs értelme elfogadni, hiszen azt éppúgy nem tudja betartani a város, mintha az eredeti szerződés alapján kellene teljesítenie, tehát per és végrehajtás ellen nem jelent védelmet; ezzel viszont 50 millió koronás ajánlatot szembeállítani, a tárgyalások megszakítását jelenti. Nekik tehát halogató választ kell adni, arra utalva, hogy várják szeptemberre ígért látogatásukat, melynek során meggyőződhetnek róla, hogy a város jóhiszeműen nem fogadhatja el az ajánlatukat; közben arra kell törekedni, hogy az angolokkal addigra megegyezés jöjjön létre.⁴⁸ Ennek érdekében az évi 50 millió korona felajánlott összeget 70 millióra emelték. A számítást azonban keresztülhúzta az infláció vágója: Londonból csak szeptember végén érkezett válasz, miszerint a korona zuhanása folytán az ajánlat időközben értelmét veszítette. A Dresdner Bank pedig az írásban is megismételt óvásra azzal válaszolt, hogy a kölcsönt aranymárkában nyújtotta, és ragaszkodik hozzá, hogy ilyen értékben kell figyelembe venni a rendezésnél is.⁴⁹

Az angol bank útján kibocsátott részt elismerte fontban törlesztendő kölcsönnek, a többit viszont márkakölcsönnek tekintette. Mivel Németország felé a háború alatt is folyt törlesztés, a főváros rendelkezett azon címletek jegyzékével, amelyek a háború kitörésekor, illetve azt követően német kézen voltak, és az volt az álláspontja, hogy ezekre, a beváltási helytől függetlenül, csak márkában teljesít fizetést.

47 MNL OL K 269 360. tétel 1930–135.080. 113. fol.; BFL IV.1410.d. 20. doboz.

48 BFL IV.1403.s. I. kötet 1922. július 14. 30–35. p.

49 FK 1922. 53. (december 1.) II. Melléklet 20–22. p.

A „dermesztő” francia ajánlat

Az adósságrendezés ügye tehát nyár végére ismét holtpontra jutott, abban az értelemben is, hogy a városvezetés újra sötétben tapogatózott a partnerek további szándékait és a lehetséges következményeket illetően. A franciák halogatták a budapesti utazást, és az ígért szeptember helyett november közepén jelentek meg. Az első tárgyaláson választást kínáltak fel a nyáron átadott tervezet és egy olyan módozat között, melynek keretében a főváros bizonyos vagyონrészek értékesítésével azonnali jelentős törlesztésre teremtene fedezetet, és ennek fejében a fennmaradó tartozásra számottevő enyhítéseket kapna. Úgy tűnt, hogy ez utóbbi koncepcióba beleilleszthető frank-adósság tetemes részének magyar koronára konvertálása, az egyetlen olyan megoldás, amiről a városvezetés úgy vélte, hogy akár súlyos áldozatot is megér, mivel mentesíti a várost a további értékeltelődások kiszámíthatatlan következményeitől. Ezért azt válaszolták, hogy ezen az alapon szeretnének tovább tárgyalni.⁵⁰ Másnap a franciák teljesen új tervvel lepték meg őket, amely már a város vagyónának törzsét vette célba. Eszerint az adósságrendezést egy e célra alakítandó svájci honosságú részvénytársaság kezébe adnák. Az Ügyvivő és Felszámoló Társaság 60 millió frank alaptőkével jönne létre, melyben a magyar tőke 25% részesedést kaphatna. Az igazgatóságban az új tőkét hozó befektetőknek — francia és belga pénzintézeteknek — 8, a fővárosnak és a francia kölcsön kötvénybirtokosainak 2-2 képviselője foglalna helyet. A társaság az alaptőkéből azonnal kifizetné a kölcsön hátralékait, és az alapítási költségek után még fennmaradó összeget, kb. 10 millió frankot a város rendelkezésére bocsátaná, elsősorban a társaság számára jövedelemforrásként szóba jöhető intézmények fejlesztésére. A társaság a kölcsön folyó kamatszolgáltatát a város e célra lekötendő jövedelmeiből látná el, így öt illetné bizonyos adók hozadékának meghatározott hányada, átengednék neki bizonyos üzemek bruttó bevételeinek 50%-át (de a víz-, gáz- és elektromos művek valamint a megváltás előtt álló villamosvasút ezek között nem szerepelne). A vállalkozás megkapná értékesítésre a főváros piacra dobható magántulajdonát. Ennek bevételeiből látná el a kölcsön tőketörlesztését, 15 éves fennállása alatt minden 420 frankos kötvény után 150 frankot fizetve; a fennmaradó rész 270 koronára változik, amit a főváros a társaság megszűnése után 6% kamatozással az eredeti határidőig, 1961-ig törleszt. A vagyónértékesítésnek ugyanezen 15 év alatt fedezetet kell nyújtania a 60 millió frankos alaptőke törlesztésére is, ezen felül tetemes hasznot kell hoznia, hiszen a kötvénybirtokosok számára hosszú távon azzal óhajtották vonzóvá tenni ezt a

50 Uo. 24–25. p.

megoldást, hogy részesednek a haszonból. 10%-ig terjedő tiszta hasznot azonban a társaság befektetőinek szántak, és csak az ezen felüli hányadot osztották volna meg a kötvénybirtokosokkal. Állami garanciát is kívántak a kötvények 150 frankos beváltására, valamint a kamatfizetésre lekötendő városi jövedelmekre és hozadékokra évi 2 millió frank erejéig.⁵¹

A város vezetői és az őket segítő pénzügyi szakértők — Teleszky, Schober, Walder, Erney — csak feltételezésekkel élhettek az ajánlat háttéréről. Úgy vélekedtek, hogy komoly befektetők egyelőre nem állnak mögötte; Aphand és Barde elsősorban a politikai szempontokat képviselik, és annak módját keresik, hogy a kötvényeket birtokló francia kisbefektetők gyorsan pénzhez jussanak. Miután belátták, hogy a város a kívánt teljesítést valóban nem tudja kigazdálkodni, a francia kormány befolyását kívánják latba vetni, hogy az ottani pénzügyi intézetek összedják a szükséges tőkét. Alphandék számára a terv fő vonzereje bizonyára a hátralékok azonnali kifizetése, ugyanakkor a befektetők haszna azon múlik, hogy sikerül-e elegendő, előnyösen értékesíthető városi vagyont találni. A főváros tárgyalói éppen ezt látták az egész elgondolás legsebezhetőbb pontjának; Teleszky úgy nyilatkozott, hogy „én mint francia bankár ebbe nem mennék bele”.⁵² Javasolta, hogy a város mégis fogadja tárgyalási alapként. Egyrészt, előnyös perspektívát jelenthet egy erős francia pénzcsoport érdekeltsége a városfejlesztésben; másrészt taktikailag kedvezőbb számára, ha nem ő utasítja el a megoldást, hanem a franciáknak nem sikerül összehozniuk a szükséges tőkét. Javaslatára ugyanakkor a városi küldöttség az alábbi feltételeket kötötte ki: a rendezés ölje fel az angol és a német kölcsön törlesztését is (ellenkező esetben a franciák egyoldalúan elvonhatnák a legértékesebb aktívákat, miáltal a város a többiekkel szemben még súlyosabb helyzetbe kerülne); az egész terv a város értékesíthető vagyonának legfeljebb a felét vegye igénybe és a vagyonértékelés számára megfelelő legyen; elővételi jogot kell biztosítani a társaság által értékesítendő ingatlanokra.⁵³

Ezekből a szempontokból semmit nem sikerült érvényesíteni. A franciák ragaszkodtak ahhoz, hogy a város teljes értékesíthető vagyonát fordítsák a hitelezők kielégítésére, azaz lényegében minden olyan ingatlant, amit éppen nem használnak szorosan vett közfeladat ellátására. Ezzel a város elvesztette volna a városrendezési célra fenntartott területeket, a természeti kincseket, a gazdálkodásra szolgáló telkeket. Az ingatlanokat a háború előtti vagyonleltári értéken kívánták átvenni, miközben piaci értékük a városi illetékesek becslése szerint harmadára

51 BFL IV.1403.s. II. kötet, 1922. november 15. 1–12. p.; november 16. 4–7. p.

52 BFL IV.1403.s. II. kötet 1922. november 15. 42. p.

53 Uo. 24–44. p.

csökkent, azaz a társaság rentábilis működése mintegy háromszoros fedezetet igényelt volna. Határozott elutasításban részesült a városnak az a kívánsága is, hogy a telkeknek egy megszabott minimális érték alatti elkötyavetyélése ellen vétőjoggal élhessen. A kamatfizetés céljára lekötött városi bevételek gyarapodása esetére nem az egyezség szerinti kedvezőbb, hanem az eredeti tartozás utáni teljes kamat mértékéig óhajtották azokat igénybe venni. A városi küldöttség próbált áthidaló megoldást keresni, ami a törlesztéseket is az e célra lekötött adókból és üzemi bevételekből biztosítaná, a városi vagyon lekötése pedig csak végső biztosítéskül szolgálna és csak abban a mértékben, amennyiben az előbbiek nem nyújtanak fedezetet. A franciák azonban semmiféle ilyen megoldásba nem voltak hajlandók belemenni; mint kijelentették, az ő irányelveik szerint francia követelésekről véglegesen lemondani általában nem szabad, és nem tudnák otthon megindokolni a tőkeengedményt, ha a város folyó bevételeiből is képes törlesztést teljesíteni.⁵⁴

A franciák elutazása előtti napon, november 17-én úgy tűnt, küszöbön áll a tárgyalások teljes megszakítása. Éjszaka Alphand közölte Walderrel, hogy a másnapi utolsó ülésnek öt perc alatt véget vet, ha tervezetét nem fogadják el: „sajnálom, nekem Poincaré-nak kell referálnom, maguk nem tudják, hogy ez milyen feladat” — tolmácsolta szavait a magyar bankár.⁵⁵ A találkozón Alphand elfogadta ugyan, hogy térjenek vissza a hátralékok tőkésítésén alapuló ún. funding-tervezetre, ezt azonban súlyos fenyegetésekkel társította: meg nem egyezés esetén az ügyet vegyes döntőbíróóság elé viszik,⁵⁶ melynek rendtartása lehetővé teszi, hogy a város vagyonát és jövedelmeit már a per során, rövid határidőn belül zárgondnoki kezelés alá helyezték. Kilátásba helyezte a funding-tervezet további súlyosbítását

54 Uo. 1922. november 16., délutáni ülés 1–32. p.

55 Uo., 1922. november 17. 31. p.

56 A Trianoni Béke X. részének 239. cikke előírta Vegyes Döntőbíróóság felállítását Magyarország és valamennyi, a szerződésben érdekelt szövetséges állam között külön-külön, a békeszerződés gazdasági rendelkezéseivel kapcsolatos jogviták rendezésére. A bizottság egy-egy tagját az érintett kormányok jelölték ki, az elnököt közös megegyezéssel választották, ennek hiányában Nemzetek Szövetsége Tanácsa jelölhette ki. A békeszerződésben szabályozott kérdéseken túlmenően eljárhatott „a jelen Szerződés életbelépése előtt a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárai és a magyar állampolgárok között kötött szerződésekre vonatkozólag felmerült mindenemű vitás kérdésben, azoknak a kérdéseknek kivételével, amelyek valamely szövetséges, társult vagy semleges Hatalom törvényei értelmében e Hatalmak nemzeti bíróságának hatáskörébe tartoznak.” A 2930/1925. M. E. sz. rendelet kimondta, hogy a Vegyes Döntőbíróóság által elrendelt biztosítási és ideiglenes végrehajtási intézkedéseket a magyar jogszabályoknak megfelelően foganatosítani kell, határozatainak pedig a belföldi jogerős ítélettel azonos hatálya van, és ennek alapján végrehajtás foganatosítható.

is, továbbá hogy zálogként nemcsak jövedelmek, hanem városi vagyon lekötését is igényelni fogják.⁵⁷

A soron következő párizsi forduló esetleges eredménytelensége nem csak a város számára fenyegett beláthatatlan következményekkel. A kormány, a fenyegető gazdasági összeomlás megelőzése érdekében, éppen ebben az időszakban kezdett érdemben foglalkozni az államháztartás szanálását célzó nagy külföldi kölcsön megszerzésének előkészítésével.⁵⁸ Ennek előfeltétele a békeszerződésben előírt, de egyelőre összegszerűen meg nem határozott jóvátétel törlése vagy legalább méltányos megállapítása volt, valamint a kölcsön fedezeteként számba jövő állami bevételekre vonatkozó jóvátételi zálogjog feloldása. Világos volt, hogy e tekintetben döntő súlya van Franciaország állásfoglalásának, és komoly aggodalmat okozott, hogy a főváros kölcsöne körüli szakítás kihatással lehet az egész jóvátételi kérdésre.

Elsősorban ennek szólt, hogy Kállay pénzügyminiszter vállalta a tanácskozás házigazdájának szerepét, demonstrálva a franciák felé, hogy kielégítésükre súlyt helyez. Ezen túlmenően azonban nem élt semmiféle kezdeményezéssel. A főváros vezetése beszorított helyzetbe került: a kormány határozottan elvárja a megegyezést Párizsban, és számolni kell azzal, hogy szakítás esetén nem lesz abban a helyzetben, hogy diplomáciai eszközökkel megvédje a fővárost a várható retorzióktól.

57 FK 1922. 53 (december 1.) 26–28. p.

58 *Ormos Mária*: Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése. Budapest, 1964.; *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 1991. 152–155. p.; A Magyar Nemzeti Bank története. I. Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924. Szerk.: Bácskai Tamás, Budapest, 1993. 501–509. p.

